Jakša Ravlić

LUKA BOTIĆ U ZADRU

U životu Luke Botića najzanimljivije je i ujedno možda najvažnije razdoblje – njegov boravak u Zadru, zapravo u zadarskoj teologiji. U Zadru je naime pala odluka mladih teologa, među kojima se nalazio i naš Luka Botić, da pođu revolucionarnom stazom na putu traženja slobode za svoj narod. Iz Zadra je Botić pošao na put u nepoznato, koji mu je donio mnogo stradanja, a uvjetovao i ranu smrt. Na tom putu Botić je ušao u našu književnost davši djela umjetničke vrijednosti, koja su odgajala narod u bratstvu, vjerskoj snošljivosti, borbi za emancipaciju od tuđe vlasti, kao i za sjedinjenje s ostalim južnoslavenskim narodima.

Što bi od Botića bilo, da je ostao u Dalmaciji, teško je reći. Ali, da se ne bi razvio u Botića, kakva ga danas poznamo, to je, mislim, vrlo vjerojatno. Izbacivanje iz zadarske teologije Botić je dočekao kao oslobođenje od klerikata, koji je sputavao njegov slobodarski duh, pa je odmah i pošao na svoj životni put. On je jedini među svima svojim kolegama teolozima ozbiljno shvatio zadatu riječ. Teška škola života, koju je prošao na putu iz Dalmacije do Đakova, otvorila mu je pogled na širi jugoslavenski obzor, naučila ga, da kritički gleda na sve oko sebe, i pomogla usmjeravanju i čvrstoći njegovih pogleda, kako političkih, tako i kulturnih. Sve mu to tadašnja Dalmacija ne bi mogla dati, barem ne u dovoljnoj mjeri, ali opet ne bismo se morali bojati, da bi klerička mantija ugušila u njemu čovjeka. Ako to ne bi mogla učiniti, ona bi stvorila u njegovoj duši pakao nutarnje borbe između onoga, što bi htio, i onoga, što bi smio ...

Tako se Botić odmah oslobodio tih okova i postao ono, što je želio: subjektivno slobodan u svojim htijenjima i akcijama. To je, čini se, od odlučnoga značenja u njegovu životu. Jer u nemogućnosti da vlada i jednom i drugom stranom života, t. j. subjektivnom i objektivnom, on je htio da bude gospodar sebe kao individuuma, kad već nije mogao mijenjati objektivne okolnosti. Da se ne bi krivo shvatilo, da je Botić

išao samo za nekom ličnom slobodom, treba istaknuti, da mu je ona trebala, da bi se mogao lakše odlučivati na akcije, u kojima bi mogao i sam sagorjeti za najviše ljudske ideale – za slobodu čovjeka, slobodu svoje nacije i čitava čovječanstva.

Na tom putu zalaganja i borbe on je bio uvjeren, da će mu smetati klerička halja, pa se nastojao nje osloboditi po svaku cijenu.

Na kraju školske godine 1848./1849. Luka Botić je svršio drugi tečaj filozofije u Splitu, pa je na osnovi molbe primljen u zadarsku teologiju kao besplatni pitomac odlukom Namjesništva u Zadru od 12. listopada 1849.[1] Nadbiskupski ordinarijat iz Zadra javlja 13. studenoga 1849. biskupskom ordinarijatu u Splitu, da će školske godine 1849./1850. u zadarskoj teologiji *početi predavanja 1. prosinca 1849.*[2]

Prema tome, tvrdnje Barača, da je Botić stupio »god. 1850. u zadarsku teologiju«,[3] Milka Cepelića, da je između kolovoza i prosinca 1849. Botić bio u Zadru,[4] Matije Pavića, koji neodređeno priča, da je to bilo god. 1849.[5] i Kerubina Šegvića, koji kaže: »U jeseni g. 1848. Luka Botić sa ostalim drugovima, koji bjehu navršili drugi tečaj filozofije, 'uvuče se' u zadarsko bogoslovno sjemenište«[6] – ili su neodređena domišljanja ili nagađanja bez ikakva temelja u dokumentima. Prema vjerodostojnim izvorima Botić se nije trebao »uvlačiti«, kako tvrdi K. Šegvić, jer je posve legalno, odobrenjem Namjesništva u Zadru, postao pitomac zadarske teologije, kao i mnogi drugi.

Dolazak Botića u glavni grad Dalmacije nije vjerojatno na njega učinio naročit utisak. Izuzevši otvorene Nove obale i, kao kanala, zatvorene Stare obale, sav ostali grad je kao i njegov rodni Split: uske i kratke ulice, zgrade više manje jednake ili slične, a narod isti. Na njima, kao i u Splitu, narod govori hrvatski, a birokracija većinom talijanski i njemački, dajući time krivu sliku nacionalnosti grada. To je u Zadru jače nego u Splitu, jer je tu Namjesništvo za cijelu Dalmaciju, pa je i strano činovništvo u većem broju. Uz birokraciju talijanski govore ostaci mletačkog gospodstva i nešto odnarođenoga domaćeg stanovništva, koje je dugogodišnjom mletačkom upravom i neimaštinom škola na narodnom jeziku usvojilo talijanski jezik kao jezik ophođenja i sporazumijevanja, jer je službeni jezik bio talijanski za vrijeme od tri i po vijeka mletačke vlasti; isti taj jezik favorizirala je francuska uprava, a prva austrijska uprava podupirala je talijanski elemenat i održavala službeni jezik talijanski, da spriječi »nezgodnu želju Dalmatinaca za sjedinjenjem« sa prekovelebitskom Hrvatskom.[7] Austrija se bojala formiranja većih slavenskih jedinica, gledajući u tome svoju propast. Denacionalizatorskom politikom nastavila je i druga austrijska uprava u Dalmaciji (od 1814. dalje), pa je opet službeni jezik bio talijanski i njemački, te su njima forsirali odnarođivanje.[8] Jedino je u načelu »divide et impera« dvoglava crno-žuta monarhija vidjela svoj spas. Ali i tome se nazrijevao kraj. Narodi su se borili za svoja prava i slobode, pa je tako i hrvatski jezik uveden u škole malo po malo, i to u zadarsku teologiju kao jedan od predmeta u nastavi (1849./1850.), a tek kasnije i kao nastavni jezik.[9]

Klerici su u Zadru stanovali u t. zv. ilirskom sjemeništu, koje je osnovao Vicko Zmajević (1670.–1745.). To je sjemenište sagrađeno na temeljima stambene zgrade, koja je služila kanonicima katedrale, a koja je bila izgorjela. Otvorio ga je nadbiskup Matija Karaman god. 1748. Godine 1821. osnovano je za cijelu Dalmaciju pokrajinsko »ilirsko« sjemenište, koje je uzdržavala Zaklada Zmajević.[10] Sjemenište je bilo blizu katedrale sv. Stošije (XIII. st.), te je imalo knjižnicu sa 2.000 svezaka, među kojima rijetkih knjiga, rukopisa i pergamena.[11] Da bi klerike odgajali od mladih dana u disciplini, god. 1839. osnovano je malo dijecezansko sjemenište za gimnazijalce. Kako je zgrada, sagrađena od Vicka Zmajevića, služila centralnom sjemeništu za cijelu Dalmaciju, malo su sjemenište morali smjestiti u privatnu zgradu.[12] Zgrada je Zmajevićeva sjemeništa dvokatnica s pročeljem, koje gleda na trg pred katedralom. Dok su učionice bile na katovima, đaci su spavali u potkrovlju, ili kako to Botić kaže u »Siberiji«.[13] Barem tako je bilo školske godine 1850./1851., kad je u toj prostoriji Botić razgovarao s Mihovilom Pavlinovićem, jer je tek na početku te školske godine Mihovil Pavlinović došao u zadarsku teologiju.[14]

Kako je odvajkada običaj po svim sjemeništima, svaki je razred (za gimnaziju) odnosno tečaj (za teologiju) imao svoga prefekta. Oni su bili iz viših razreda iste škole, nekad bolji i ozbiljniji đaci, a nekad ambiciozni dodvorice i špijuni. Zadaća im je bila da nadgledaju mlađe kolege za vrijeme satova učenja. Obično su prefekti i spavali u sobi sa povjerenim im mladićima, ako je svaki razred imao svoju spavaonicu, što ovdje nije bio slučaj. Dužnost je prefekta kao starijeg kolege bila da upućuje i nadzire mlađe drugove, naročito za vrijeme šetnje, koja se vršila u poslijepodnevnim satovima, i to ne po gradu, već po periferiji grada ili u blizini njegovoj. Kod takvih šetnja moglo je doći do neslaganja ne samo u pitanju kuda da se šeće, da li se netko smije zadržati sa znancem iz svoga mjesta, nekim poznatim, da nešto pogleda ili slično, već i predmet razgovora mogao je biti sporan, osobito ako je politički bio nepoćudan prefektu, jer je prefekt »odgovoran« ne samo za dobro vladanje i disciplinu, nego i za ono, što se tada razumijevalo pod »moralnim« životom, a to je političko uvjerenje. Naročito je to vrijedilo za klerike. Svi prefekti nisu bili ni jednakog karaktera ni temperamenta, kao ni oni, koji su im dati u nadzor. Osobito se to ticalo zadarske teologije, u kojoj su đaci bili iz raznih krajeva Dalmacije, sinovi raznih društvenih slojeva, od seoskih i gradskih proletera, do seoskih i gradskih bogatijih ljudi; od onih, koji su svojom voljom birali svećeničko zvanje – ukoliko se o njoj u djetinjstvu i nezrelosti može govoriti – do onih, koji su se pokorili volji roditelja, pa što su bivali stariji, teško su se snalazili u tim skučenim duhovnim i društvenim prilikama.

Luka Botić pripada ovim posljednjima. Njega je »Mangjer okastio, da ga proturi u djake« – kaže Mihovil Pavlinović,[15] a kad je počeo shvaćati prilike oko sebe, naročito nimalo ružičaste, u kojima je živio njegov narod u njegovu rodnome gradu, u njegovu užem zavičaju, Dalmaciji,

a spoznavši od Ilirskog pokreta, za čim treba da teži i za što treba da radi, on se sve lošije osjećao u krugu sjemeništa i njegovih zidina. Prema svjedočanstvu Pavlinovićevu, Botić se »pri sjaju stare i nove knjige, pri novijih vanrednih dogadjajih, uhvatio (se) u kolo novih misli na preporod svoga naroda. Tad se u zidinah splitskog sjemeništa pisale: 'Djačke novine', tad se pri šetnji po splitskom polju, pri kupanju u moru po Bačvicah, pod Sustipanom, raspravljalo o uzorih grčkih, latinskih i talijanskih; sastavljale se i krasnoslovile pjesme, govori, pripoviedke. Nada sve zajednički se gojila plemenitost i ljubav, zametali se temelji čovječtvu pojedinaca. Prijatelj prijatelju pismeno i ustmeno odkrivao mane, izpravljao pogrješke. Do potrebe porotnici sudili i mirili. Dakako tim životom prepunim nauke, mašte i ljubavi, tim družtvom, u kojem začimao bolji dio naraštaja, koji se danas u Dalmaciji ističe, preplitalo se sjemeništnih urota, bunâ, stranaka, pa bilo i osudjenika, bilo i mučenika, bilo i gdjekojih izdajica.«[16]

Iako se – kako dalje navodi Pavlinović – u tome svemu Botić nije naročito isticao, ali »iskren i ljubezan, vjeran i dokučit, nije nikad od družine uzmicao«.[17]

Takav Botić, kakvim ga opisuje Pavlinović, ne samo da je bio formiran borac za bolje sutra svoga naroda, već je u sebi osjećao, da mu klerička haljina pri svemu tome smeta, da ga sputava u neku disciplinu, koja ga koči u slobodi mišljenja i kretanja. On je ocijenio, da će kao svećenik sutra manje činiti dobra, negoli bi učinio, da je slobodan, nesputan nikakvim obvezama, izuzevši dužnosti da služi svome narodu.

Nastaje pitanje, zašto je Botić ipak pošao u zadarsku teologiju, kad je tako mislio? Na to pitanje može se odgovoriti: po zakonu inercije on je nastavio tamo, gdje je počeo, da steče neku kulturu i da poslije jednom ipak pođe svojim putem, kako bi bolje mogao izvršiti svoju zadaću.

Tako izgrađen i s takvim nakanama došao je Luka Botić u zadarsku teologiju da nastavi nauke.

Botić je u Zadru ostao dvije školske godine, svršivši *prvi* tečaj 1849./1850., i *drugi* tečaj školske godine 1850./1851. teologije.

U katalogu *prvog tečaja* Botić je po abecednom redu bio treći. Za oca se njegova kaže, da je bio »industrioso«, obrtnik. Botić je stanovao kao stipendista u konviktu. *Uladanja* je bio *vrlo dobra*, u *marljivosti* je ocijenjen kao *vrlo marljiv*. Iz školskih predmeta imao je ove ocjene: u *biblijskoj arheologiji prima classe* (po prilici naše dovoljan) u *hebrejskom jeziku prima classe*, u *Uvodu u Stari zavjet prima classe*, u *egzegezi Starog zavjeta prima classe*, u *crkvenoj povijesti prima classe con eminenza* (po prilici naše *pohvalno*), u *Starome* (staroslavenskom) *jeziku prima classe con eminenza*, u *narodnom jeziku* (lingua volgare) *prima classe con eminenza*. U rubrici *Primjedbe* nema nikakve opaske, kao ni drugdje u katalogu za tu godinu.

Katalog je datiran 28. kolovoza 1850. i potpisan od nadbiskupa Josipa Godeassija. Profesori su mu bili, i to iz crkvene povijesti Šimun Meštro-

vić, iz hrvatskog jezika Benedikt Mihalević, iz biblijskih nauka Starog zavjeta dr. Nikola Volarić, koji je ujedno bio i rektor teologije.

U prvom tečaju bilo je svega jedanaest studenata. Svi su bili iz Dalmacije, i to: jedan iz Šala, dva sa Brača, jedan iz Trogira, jedan iz Imotskog, dva iz Paga, jedan iz Dubrovnika, jedan iz Premude, jedan iz Komiže i Botić iz Splita. Očevi su im bili obrtnici i težaci.

Staroslavenski jezik učili su iz »gramatike« Jozefa Dobrovskoga, vjerojatno iz Institutiones linguae slavicae dialecti veteris (Beč 1822.), a hrvatski jezik iz »gramatike« Franje M. Appendinija, sigurno iz »Grammatica della lingua Illyrica« (1808).[18]

Kako se vidi, Botić je bio srednji đak, bliži su mu bili srcu narodni i staroslavenski jezik i povijest, dok je ostale predmete učio toliko, da prođe razred.

Na kraju godine u *drugom tečaju* teologije Botić je kao i u prvome stipendista, koji stanuje u konviktu. Njegovo je *vladanje* samo *dobro*, *marljivost* je ocjenjena sa *vrlo marljiv*, u *biblijskoj hermeneutici* dobio je *seconda classe* (nedovoljan), u *kanonskom pravu prima classe*, u *staroslavenskom* i *hrvatskom jeziku prima classe con eminenza*, u *patrologiji prima classe*. U rubrici *Primjedbe* stoji, da se Barbetta, Botić i Kuljiš nisu prikazali na ispit iz grčkog jezika, Uvoda u Novi zavjet i egzegezu Novog zavjeta, pa prema tome da nisu ni ocijenjeni.

Oni svećenici, koji su kao župnici namjeravali raditi u školama kao učitelji, trebalo je da slušaju predavanja iz pedagogije. Botić sa još petoricom upisao se u taj tečaj te je dobio u *marljivosti lodevole* (pohvalan), a u *napretku vrlo dobar*.

Profesori su mu u drugom tečaju bili: Nikola Valentić iz biblijskih nauka Novog zavjeta, Benedikt Mihalević iz staroslavskog i hrvatskog jezika, Šimun Meštrović iz kanonskog prava, Josip Guglielmi iz patrologije. Rektor je bio dr. Nikola Volarić.

Katalog za ovu školsku godinu datiran je 27. kolovoza 1851.[19]

Kako vidimo, od dosta dobra đaka u prvom tečaju, Botić je u drugom tečaju teologije dobio znatno slabiju ocjenu u vladanju i nije htio da dođe na ispit iz predmeta čisto vjersko-crkvenih, izuzevši kanonsko pravo i patrologiju i – razumije se – staroslavenski i hrvatski jezik, koji su ga zanimali. Nigdje u katalogu nije označeno, da je Botić bio zbog nečega kažnjen, a ipak ćemo vidjeti, da se baš pri kraju te školske godine odigralo nešto, zbog čega će Botić izići iz teologije. Kako iz kataloga proizlazi, Botić je najmlađi po godinama u svom tečaju. Svi su njegovi kolege stariji od njega, od jedne do pet godina.

Postavlja se pitanje, što se s Botićem događalo, da on – kako kaže M. Pavlinović – kao »najubožniji i najskromniji«, na koga su se pretpostavljeni znali »izkaljivati«, da je »gorkih priekora jadan višekrat progutao« – ne polaže ispite, koji su bili propisani?

To će nam objasniti činjenice, koje su se nizale hronološki ovako.

Mihovil Pavlinović je po školi mlađi za jedan razred, a po rođenju za jednu godinu od Botića. Zato je Pavlinović došao u prvi tečaj zadarske teologije tek školske godine 1850/51., kad je Botić bio u drugom

tečaju.[20] Po svom karakteru i gledanju na svijet Botić i Pavlinović tada su se posvema slagali. U političkim i kulturnim pitanjima bili su istih pogleda, jedino je Pavlinović bio nešto temperamentniji, eksplozivniji od Botića, jer je znao, da za sobom ima ekonomski jaču pozadinu svojih roditelja. Prema tome, oni su se u mnogome potpuno slagali, a u drugome dopunjavali. Ali ne smijemo iz toga zaključiti, da je Botić bio labava karaktera. Za to vrijeme (u Splitu) o njemu Pavlinović naglašuje, da je bio »iskren«, »vjeran« i da »nije nikad od družine uzmicao«.[21] S druge strane ne stoji mišljenje Kerubina Šegvića, da je Botić bio »otporan duh, koji je trebalo slomiti ili odstraniti«.[22] To protivuriječi jasnim riječima Pavlinovićevim, koje su naprijed navedene. A što su se »predpostavljenici na nj ... prvoga izkaljivali«, tome ne leži uzrok u Botiću kao »otpornome duhu«, nego u sitnim dušama onih »predpostavljenika«, koji su se zbog različitih razloga – neki zato što je Botić bio »najubožniji«, drugi zbog njegova političkog mišljenja, treći zato što je bio »najskromniji« i t. d. – okomljavali na onoga s najslabijom zaštitom, iza kojega nitko jači nije stajao, kako to priznaje i sam K. Šegvić.[23] Da je Botić u Splitu bio »otporan duh, koji je trebalo slomiti ili odstraniti«, ne bi ga splitski ordinarijat bio toplo preporučio Namjesništvu zadarskome, da dobije stipendij za učenje teologije u Zadru, već bi ga tu kušali »slomiti«, a ako to ne bi uspjelo, onda bi ga vjerojatno bili »odstranili«. U arhivu biskupske kurije u Splitu, koji sam iz toga perioda temeljito pretražio, nigdje nema nikakva traga o tome, da je Botić bio zbog čega terećen.

Talasanje god. 1848. po čitavoj Evropi djelovalo je i na slušače dalmatinskih škola, a napose teologije kao viših zavoda. Disciplina je popuštala. Dne 5. travnja 1848. policija izvješćuje nadbiskupa Godeassija, da se po gradu viđaju klerici centralnog sjemeništa, gdje slobodno šeću; upozoruje ga, da bi na njih bolje pripazili. Da bi se među klericima prilike popravile, biskup dubrovački predlaže, da bi klerici trećeg i četvrtog tečaja svršavali studije u franjevačkim samostanima. Godeassi je prihvatio to rješenje za četvrti tečaj.[24]

Čak i onda, kad je vlast, kako je biskupa Pinija izvijestio dvorski savjetnik conte Michiele Strasoldo pismom od 4. kolovoza 1849. – dakle, kad je Botić svršavao filozofiju u Splitu i kad se spremao u zadarsku teologiju – utvrdila, da đaci splitskog sjemeništa čitaju »spise opasne posebno za školsku mladež a protivne osjećajima podaničke vjernosti i javnog reda«, i tad sumnja nije pala na nerazdruživu dvojicu, Botića i Pavlinovića, već na Mihovila Glavinića i nekoga Škaricu. Istraga, koja je poslije toga bila izvršena, utvrdila je – kako kaže biskup Pini u svom izvještaju – da se, istina, našlo kod Škarice »skup rukopisa kojih sadržaj nije povoljan za današnje prilike«, ali da se to može okrstiti »više mladenačkom lakomislenošću negoli zlobom«; da su rukopisi odmah uhvaćeni kod pitomca Škarice; da je teško sprečavati takve stvari, »jer se pitomci sjemeništa školuju s eksternistima«.[25] Time, jasno, nije rečeno, da Botić i Pavlinović nisu sudjelovali u tim i takvim akcijama, pa čak

to ne isključuje ni to, da je netko od njih bio kolovođa. Ako bi na koga pala sumnja zbog toga, to bi bio Botić, koji je kao rođeni Splićanin imao u svome gradu veći krug poznanika, preko kojega se, u vezi s eksternistima, mogao održavati taj lanac ilegalnog rada, i koji je te godine svršavao filozofiju, pa je i po zrelosti i ugledu među kolegama mogao biti kolovođa ili jedan od njih. Što Botić i Pavlinović nisu u istrazi iskočili na površinu, može biti dokaz dobro organizirane konspiracije i poštovanja, koje su među kolegama uživali.

Svakako o tome dokumenti ne govore, a takvi se zaključci nameću iz svjedočanstva Pavlinovićeva o životu i prilikama Botićevim u Splitu, a još više će nas u to uvjeriti činjenice, koje ćemo navesti.

Kako smo vidjeli, Botić je prvi tečaj teologije u Zadru svršio s povoljnim uspjehom. Nema nikakvih dokumenata o tome, s kim je bio tjesnije povezan i kako je proveo tu školsku godinu, pa je vjerojatno ona prošla u uobičajenim razgovorima s kolegama, u učenju i čitanju domaćih i stranih pisaca i novina.

Tek iz drugog tečaja imamo svjedočanstvo o druženju Botića s Pavlinovićem, i to vrlo karakteristično. Botić se sjeća vrlo dobro: »Nikada mi iz glave išla nije ona veče, kad sam se s Mihom šetao u zadarskom sjemeništu po Siberiji te kad smo se dogovarali, kako bi shodno bilo, da njekoliko između nas se rasije po domovini, da svestrano uzmogne biti naše duševno djelovanje na narod naš ...«[26] Kako se iz toga može razabrati, oni su razgovarali o političkom i kulturnom radu za oslobođenje i ujedinjenje hrvatskih zemalja i o povezivanju s ostalim jugoslavenskim narodima zbog uzajamne pomoći i suradnje. O tome određenije kaže sam Pavlinović: »Kad došlo do razkršća: ili u crkvu na redove, ili u sviet na slobodu, u zadarskoj bogosloviji dobar dio nas odlučilo u sviet: „U Srbiju, u zemlju slobodnu!“ Srbija je prosta od njemačke i od turske tlake, Srbija je čuvena ustankom *Karađorđa* i *Miloša;* Srbiju nam objavile: *srbske pjesme, srbski rječnik, srbske pripoviedke, kovčežić,* što nam iz Beča naniela angjelska duša nezaboravnoga don Ivana Brčića.[27] Po don Ivi u Srbiju nas opremao glavom Vuk *Stefanović Karadžić* svomu prijatelju, možnomu pri financijah Jovanu *Gavriloviću.*[28] Bio jedini Vukov uvjet: da ti mladi ljudi ne idu u Srbiju po zlato, nego po slobodu narodnju!

Mi iskreno mišljasmo: blago nam, kad jednom izletimo iz slobodne Srbije, učitelji, književnici, vojvode, trgovci, da oslobađamo narod. Ali slobodi naroda potrgana i potlačena hoće se slobodnih pojedinaca, hoće se vanrednih žrtava! Stoga našoj osobnoj slobodi hoće se neženitbe. I na tom zavjetu mi đaci ostadosmo. Primicalo se ređenje, te prispievalo i vrieme na put.«[29] Tako je u zgusnutim rečenicama ispričao Mihovil Pavlinović razgovore s Botićem u »Siberiji«. Posve je sigurno, da su oni takve razgovore vodili i sa drugim povjerljivim drugovima. Težište je ovoga sjećanja na misli: ... *»u zadarskoj bogosloviji dobar dio nas odlučilo u svijet ...«*, što će sigurno značiti, da je među onima, koji su odlučili, bio i sâm Pavlinović uz neke ostale, za koje danas ne znamo, koji su. Što znači Pavlinovićevo »u sviet«? Znači, da je taj »dobar dio«

njih odlučio da napusti teologiju i da ne budu svećenici, jer su osjećali, da ih halja tog staleža sputava. Oni su htjeli postati: učitelji, književnici, vojvode, pa čak i trgovci, jer u svijetu, kao i kod nas, nisu rijetki slučajevi, da su i trgovci znali raditi za narodnu slobodu. – Druga Pavlinovićeva tvrdnja je borba protiv tlake. On spominje samo njemačku i tursku tlaku, jamačno zato, što je bio svijestan, da, kad ne bi bilo njemačke tlake, u Dalmaciji ne bi postojala ni ona talijanaška, jer ovu drugu podržava prva. Osim toga Pavlinović i njegovi drugovi počeli su sve jače osjećati opasnost Bachova apsolutizma: dovođenje tuđih činovnika, nastavak talijanizacije, pokušaji germanizacije i, općenito, denacionalizacije,[30] proganjanje borbenih elemenata, stvaranje indiferentnosti, i t. d. Gdje će ti naši klerici tražiti upute za rad na slobodi naroda? Pavlinović navodi Srbiju, koja je čuvena ustankom Karađorđa i Miloša Obrenovića; koja je stvorena borbom, a učvršćena diplomatskim akcijama u povoljnome vremenu. Ti mladi borci traže pouke od legendarnih heroja iz bratske zemlje izvan okvira Austrije, svijesni, da time vrše revolucionarni potez prvoga reda. Ali konspiracija – s kojom se već drugi put sretamo – ne zatajuje, nema provalâ, nema izdajica, barem ne u ovoj drugoj, znatno težoj i odgovornijoj, u Bachovo doba, kad je svaki javni radnik imao svog špijuna kao sjenu. U zadarskoj teologiji, čini se, toga nije bilo, što je dokaz, ne bih rekao jednodušnosti, jer, kako ćemo kasnije vidjeti, te nije bilo, već konspiratorske discipline i svijesti zavjerenika.

Tko je organizator te akcije? Kako Pavlinović kaže, čini se, da je to bila »angjelska duša nezaboravnoga don Ivana Brčića«, koji je u Beču između 1846. i 1848. živio i upoznao tamošnje naše ljude i težnje svih austrijskih Slavena za slobodom, za narodnim i ljudskim pravima kojih nisu imali. Ivan Brčić je u ime Vuka Stefanovića Karadžića upućivao mlade borce u Srbiju da uče, kako se treba boriti, da bi kasnije, zadojeni slobodarskim idejama i upućeni u praktični rad, nastavili kao učitelji naroda, kao njegovi književnici i napokon kao vojvode borbenih odreda, akcija za ujedinjenje i slobodu svoga naroda od »njemačke tlake«.

Spominjući »njemačku tlaku« Pavlinović je mislio na rušenje Beča, kao središta reakcije. To su u Dalmaciji osjećali lakše, jer se nisu morali boriti svaki dan s Madžarima za narodna prava, kao što su to činila braća u prekovelebitskoj Hrvatskoj, osjećajući Beč malo daljim i ne tako neposrednim neprijateljem kao Madžare. Zato su i dalmatinski borci za slobodu i ujedinjenje lakše i pogodili pravi put u borbi protiv Madžara. Tu je misao Botić izrazio kao zastupnik na hrvatskom saboru g. 1861., kad je među ostalim kazao: »Po mojem mnijenju jedini bi način bio, da se tome budućem zlu (= prevari Madžara) doskoči, kad bi mi naše interese skopčali s interesima drugih nemađarskih narodnosti u Ugarskoj, i s njima u solidarnosti stupili, i zahtijevali dakle od Mađara kao jamstvo ugovora našega, da priznadu druge narodnosti kao ravnopravne«.[31] Tu je misao vrlo vjerojatno nosio Botić iz Dalmacije, jer je dalmatinskim borcima, koji su imali pred sobom Nijemce i Talijane, politička strategija diktirala baš taj put, ne mogavši sami ništa

učiniti na svoju korist bez ujedinjavanja naroda s identičnim političkim ciljevima.

Kako se iz svega vidi, neki su se mladi klerici iz zadarske teologije odlučili na put u svijet, pa su do definitivnog kidanja s klerikatom održavali razne veze i razgovore, o kojima danas ne znamo ništa, čekajući pogodno vrijeme, zapravo pogodnije dane za teški put do – slobode.

Evo kako je to bilo prema dva izvještaja: *prvi*, provikara zadarskoga kaptola kanonika *Mate Šantića*, zamjenika nadbiskupa Josipa Godeassija, koji u odsutnosti nadbiskupa izvještava splitskoga biskupa Vjekoslava Mariju Pinija »privatno«; drugi je pismo nadbiskupa *Godeassija* biskupu Piniju. Oba se ta pisma popunjuju i daju nam dosta jasnu sliku, kako je Luka Botić došao u priliku da prekine školovanje u zadarskoj teologiji i da pođe »u sviet«.

Mate Šantić[32] u pismu od 13. srpnja 1851. izvješćuje, kako je rektor zadarskoga sjemeništa u nedjelju 29. lipnja 1851. otkrio, da je klerik Antun Bakotić[33] u blizini kapucinskoga ospicija održavao ljubavno dopisivanje s licem drugoga spola. Saznavši, da je rektor doznao za njegovo nedopušteno dopisivanje, u ponedjeljak Bakotić povede 11 svojih drugova rektoru, da se potuže na prefekta Matešana,[34] optužujući ga, da je nepravedno klevetao drugove, tražeći njegovu ostavku na mjesto prefekta. Rektor je saslušao i Matešana, pa čuvši jednu i drugu stranu, dade krivo mladićima ne obazirući se više na njihovu tužbu. Ogorčeni na takav postupak, u utorak 1. srpnja u 11 sati prije podne povratiše se k rektoru, te mu predložiše alternativu, ili da za dva sata otpusti prefekta Matešana, ili da ih pusti otputovati kućama. To je zbunilo rektora i oko 13 sati istoga dana dođe ispričati slučaj Šantiću i pitati za savjet, kako će postupiti s mladićima. Slučaj se Šantiću učinio ozbiljnim, koliko zbog ugleda zavoda, toliko zbog sudbine samih mladića, ako se u naglosti puste da otputuju, pa je preporučio rektoru, da nikome ne da putne karte i da se poduzmu koraci kod Kotarskog poglavarstva, da taj dan ne dobiju putnice; usto je naredio, da se sazove sjednica profesorskog vijeća u 16 sati istoga dana.

U 16 sati Šantić je došao u zavod, gdje je saznao, da rektor nije sačekao odluku sjednice, te je usprkos njegovoj zabrani dao mladićima putnu kartu, da se zbog toga ne bi uznemirivao. Tad je održana sjednica profesorskog vijeća, koja je, na prijedlog Šantićev, poslije zrela raspravljanja prihvatila ove zaključke:

1. da se Bakotić definitivno otpusti iz zavoda,
2. da Matešan ostane prefektom samo u I. tečaju, i to onim pitomcima, koji nisu učestvovali u pokretu,
3. pitomci, koji su u tom pokretu učestvovali, da se podijele i dadu pod nadzor prefekata III. i IV. tečaja,
4. pitomci, koji se ne bi ovome pokorili, nek se puste kućama parobrodom iduće sedmice.

Kanonik Šantić u svom izvještaju dalje kaže, da je on to predložio u uvjerenju, da će za osam dana uvidjeti svoju pogrešku i doći do boljeg rješenja.

Zaključivši sjednicu, smatrao je Šantić potrebnim vidjeti ih i upozoriti ih na korak, koji čine, kao i na to, da u zavod nisu došli zapovijedati starješinama, nego da nauče slušati i poštovati vlast; da je život kršćanina život patnjâ; kad bi takvi pošli na župe, da bi bili loš primjer narodu, i t. d.

Tim je uspjelo Šantiću odgoditi njihov polazak, kao i to, da prijeđu pod nadzor prefekta IV. tečaja, da bi mogao istražiti njihove tužbe i upoznati krivicu, a sve s ciljem, da se stišaju.

I zbilja, svi su prihvatili prijedlog, izuzevši Bakotića, koji je 2. srpnja, vidjevši, da je kompromitiran više od drugih, otišao iz zavoda bez Šantićeva znanja.

Idućih dana poslali su pobunjeni teolozi pismo Šantiću, iz kojega je doznao, da prefekt Matešan nije znao voditi mladiće, niti pribaviti njihovu sklonost i njihovo poštovanje; da ih je svojim prijavama, prijetnjama i nepristojnim, čangrizavim načinom izazivao, te su poslije osam mjeseci odrešito tražili njegovo smjenjivanje.[35]

Htio im je Šantić to i odobriti, ali znajući, da Matešana podržava nadbiskup i rektor, ustegao se ostavljajući, da nadbiskup, po svom povratku s vizitacije, svojim potpisom otjera iz sjemeništa 12 mladića mjesto jednoga, sposobnijega da čuva ovce negoli mladež.

Prošlo je nekoliko dana, i točno 7. srpnja, vratio se Šantić u sjemenište, da čuje, da li su bili mirni, da li su poslije prošle ispovijedi priznali svoj čin i da li su napustili misao da otputuju parobrodom 9. srpnja, bez privole svojih biskupa i u odsutnosti nadbiskupa. Našao ih je čvrste u dilemi, koju su predložili rektoru.

Šantić je pokušao da stvar izgladi, ali »nisu vrijedili razlozi koji bi ih uvjerili u moje dobre namjere, pa sam bio prisiljen dati im slobodu i pustiti ih otputovati 9. t. mj., što su živo željeli rektor zavoda i kancelar kurije, što je žalostilo moje srce« – kaže Šantić.

»Pošto sam izašao iz sjemeništa, smatrao sam svojom dužnosti podnijeti usmenu prijavu političkoj vlasti o tome, što se dogodilo, ne bi li ih zadržali do povratka nadbiskupova«. Politička vlast podupre njegove prijedloge, naredi povlačenje njihovih putnica, te se spomenuti pitomci nađoše pod nadzorom prefekta IV. tečaja, čekajući mirno dolazak nadbiskupa, koji će biti vjerojatno ovdje sutra, t. j. 14. VII. 1851.

Kako će se vladati nadbiskup prema njima, ne zna; ali da će sâm učiniti sve, da ih spase – završava svoj izvještaj privatne naravi Mate Šantić.[36]

Ne znam, kad se nadbiskup *Josip Godeassi* vratio s vizitacije, ali je on tek 23. rujna pisao pismo biskupu Piniju, u kome mu kaže:

Iz spisa, koji će mu se danas dostaviti,[37] vidjet će, da su neki klerici njegove dijeceze i pitomci Centralnog sjemeništa pokazali manje zadovoljavajući uspjeh u ponašanju i napretku na kraju ove školske godine.

U prvom redu klerik Antun Bakotić pokazao je od početka školske godine svojim nepokornim i neispravnim vladanjem, da nije pogodan za svećenika: malo se starao za nauk, a ogriješio se teško i o disciplinu zavoda. Osim toga spomenuti je od nekog vremena vodio tajno dopisi-

vanje s licem drugog spola, što je priznao i što mu je dokazano. Poslije toga bio je toliko drzak, da naruši pokornost i da se opre starješinama, što je potaklo druge, da se povežu s njime. Osjetivši se krivim, izjavio je otvoreno, da ne osjeća poziva za svećeničko zvanje, te je svukao kleričku halju. To mu je donijelo nepovoljnu ocjenu u vladanju i bi odmah otpušten iz zavoda.

Skupa s Bakotićem pokazali su se krivim zbog neposlušnosti i tvrdoglavog kršenja discipline zavoda klerici te dijeceze: Jakov Jurčev, Pavlinović Miho, Remetin Frane, Perišić Vicko, Bašković Ivan, Ivasović Kajetan i Luka Botić. Oni su imali smjelosti dignuti se masovno protiv naredaba starješina, a da nisu imali nikakva razloga. Ta oporba trajala je i bila praćena drugim krivicama za više dana. Dapače, kad je tajnik poglavarstva htio da spriječi njihov preran odlazak, odgovorili su mu najbezobraznije. Može se zamisliti, kako je to težak prekršaj i koliko opasan za disciplinu zavoda.

Godeassi kaže, da nije propustio u takvim okolnostima da ih blagošću i korenjem povrati primanju savjeta. Činjenica je, da su se malo pokorili, ali uzevši u obzir sve, ne bi mogli u vladanju dobiti nego nepovoljnu ocjenu, pa bi zbog toga morali biti otpušteni iz zavoda.

Uzevši u obzir mladenačko doba i druge razloge, nada se, da bi se u budućnosti mogli popraviti, pa su direkcija zavoda i profesori ocijenili, da im se iz milosti u vladanju dade povoljna ocjena, s tim da klerici Pavlinović Miho, Botić Luka, Jurčev Jakov, Perišić Vicko, Remetin Frane i Bašković Ivan budu udaljeni iz ovog sjemeništa i privremeno da im se oduzme i stipendij. Takva se mjera nameće, da bi se osigurala disciplina u zavodu i da se djeluje svom mogućom strogosti na odgoj i učenje pitomaca zbog dužnosti u njihovu crkvenom pozivu. Želi, da biskup Pini uđe u sve to, što je rukovodilo direkciju zavoda. Uviđa dobro, kako ga se teško mora dojmiti žalosni svršetak tolikih pitomaca najedamput, do čega ne bi došlo, da su osjećali pravi poziv za svećeničko zvanje.

Ako bi ih biskup Pini iz opravdanih razloga htio svakako ponovo poslati, moraju mu dati dovoljno dokaza, da će se kroz ferije popraviti, nakon toga ne bi Godeassi[38] mogao da ih ne primi, uz uvjet da dođu s obećanjem, da će se podvrgnuti strogo disciplini, jer u slučaju prvog neposluha bit će svaki otjeran iz zavoda, ma tko bio.[39]

Splitski biskup *Ujekoslav Marija Pini*[40] na to pismo odgovori 8. studenoga 1851. nadbiskupu Godeassiju u Zadar pismom, u kome mu zahvaljuje na postupku prema spomenutim klericima i izjavljuje, da ga je dirnulo razumijevanje prilika splitske dijeceze, kojoj nedostaje klera, a prilike od prošlih godina, ako se nisu pogoršale, nisu se popravile.

Izjavljuje, da ne može učiniti drukčije, nego da ponovo pošalje u centralno sjemenište klerike, koje je Godeassi imenovao u pismu, izuzevši dvojicu, t. j. Botića Luku i Jurčeva Jakova. Ne namjerava da brani svoje dijecezane, dapače pri povratku iz Zadra, čuvši govoriti o njihovu nedostojnu vladanju, otpustio ih je vrlo oštro. Ipak mora reći bez okolišanja, da njihove griješke nisu bile shvaćene od neposrednih

starješina duhom milosrđa. Mladost se može uvijek popraviti i radi njezina popravljanja ne treba nikada očajavati. Pinijeva namjera nije da nikoga optužuje, ali zadržava pravo da mu saopći, da uzgojem pitomaca centralno sjemenište mora opravdati svoj odgoj, a većinom i dobro čitave pokrajine.

Piniju se čini, da je za tu svrhu neprikladna mjera udaljivanje iz zavoda onih, koji ne zadovolje. Ako su nepopravljivi, neka budu bez daljega otpušteni iz zavoda. Ali ako nisu svojim pogreškama došli do krajnjih granica, treba tražiti načina, da se dovedu na pravi put i da se upotrebi svako sredstvo, da se poprave. Ako to nije moguće postići od njih u sjemeništu, ne zna, na koji način bi se u tome uspjelo prepustivši ih samima sebi, bez ikakve stege.

Na kraju ovlašćuje biskup Pini nadbiskupa Godeassija, da istjera svakoga njegova pitomca, koji se ne bi pokazao dostojnim obzira i koji se ne bi bolje vladao.[41]

Imajući pred očima izvještaje provikara Mate Šantića biskupu Piniju za odsutnosti nadbiskupove, i izvještaj nadbiskupa Godeassija po povratku s vizitacije i izvršenih istraga, Šantićev nam izvještaj daje sve podatke za razumijevanje čitavoga sklopa pitanja, dok je Godeassijev sažet i općenit. Šantićev je izvještaj otvoreno »privatno«, prijateljsko pismo, dok Godeassijevu nedostaju dokumenti, o kojima govori, a koji nisu bili pronađeni u arhivu. Ali na osnovi obaju možemo rekonstruirati čitav tok događaja na kraju školske godine 1850./1851. u zadarskoj teologiji.

Jasno je, da je slučaj klerika Antuna Bakotića i njegova tajnog dopisivanja »s licem drugog spola« povod, ukoliko i to smijemo bukvalno razumjeti. Da je u centralnom sjemeništu postojala grupa teologa, koji su prije ređenja odlučili u svijet, to smo vidjeli. Da su oni imali veza s ljudima i događajima izvan sjemenišnih zidina, kao što su negda imali u Splitu, ne treba da se čudimo. Da je Antun Bakotić mogao biti onaj – baš zato što se htio što prije osloboditi teologije – koji je održavao vezu s vanjskim svijetom, na tome nema ništa nevjerojatno. A da je pametnije bilo u Bachovo vrijeme riskirati, da netko bude iz klerikata izbačen zbog ljubavi negoli zbog subverzivne djelatnosti, i to je više nego sigurno. Zbog svega toga ne kažem, da je tako uistinu bilo, jer nemam pisanih dokaza – taj način veze klerika sa svijetom moguć je i vjerojatan. Simptomatičan je jednodušni istup svih organiziranih klerika, kako se u izvještaju kaže, u ponedjeljak i napadaj na prefekta Andriju Matešana, kao i onaj ultimatum rektoru Volariću, da kroz dva dana otpusti Matešana. To zaoštravanje situacije – na kojoj je platformi ostalo do kraja – jasno govori, da su zavjerenici pošto poto htjeli »u svijet«, a ne na ređenje, prema svjedočanstvu M. Pavlinovića. Hitno traženje putnih karata i putnica zbog odlaska iz Zadra učvršćuje nas u tom uvjerenju.

Prema svemu jasno je, da su zavjerenici političke akcije i bijeg odlično kamuflirali ljubavnim paravanom i nezgodnom ličnošću pre-

fekta Matešana, dakle, manje važnim, zapravo bezazlenim pitanjima. U tome im se mora priznati sposobnost i umješnost.

Zar u onoj jedanaestorici, koja su s Bakotićem istupila pred rektora, ne moramo gledati glavne aktere zavjerenika sa, eventualno, svojim simpatizerima? Više je nego sigurno, da za njih moramo upotrebiti Pavlinovićeve riječi: ...»u zadarskoj bogosloviji *dobar dio* (podcrtao J. R.) nas odlučilo u sviet ...«

Od te jedanaestorice, koju nažalost ne znamo po imenima, Godeassi i profesori isključiše *šestoricu*, i to: Mihovila Pavlinovića, Botića Luku, Jurčeva Jakova, Perišića Vicka, Remetina Franu i Baškovića Ivana (držim se reda, kojim ih je Godeassi naveo). Bakotić je već prije bio isključen. Zar nisu to oni, koji su pošto poto htjeli u svijet, po svaku cijenu, usprkos prijetnjama pretpostavljenih u zadarskoj teologiji? Više je nego sigurno, jer bi inače pod pritiskom bili popustili, pa ne bi došli u popis isključenih, kao što nisu došla ni ona preostala četvorica koja se od jedanaestorice više ne spominju među isključenima.

Kako vidimo, krug se sužuje od jedanaestorice na sedmoricu, pa će nažalost i dalje taj broj opadati, dok na mezevu ne ostane sam, – »najubožniji i najskromniji« Luka Botić.

O tome svjedoči sam Pavlinović, kad veli: »Kad se stadosmo opet brojiti: njeki skončali, njeki obolili; njekim se ne dalo pregorjeti svećenstvo, a njeki se pokajali zavjeta neženitbe. Luka se pregorio: on ne htio ni za živu glavu, da nadalje ostane u Dalmaciji. Zamolio, da drugovi počekaju, dok on izuvidi kako je tamo, i kako će se namjestiti«.[42] U ovom citatu Pavlinovićevih riječi nazrijevamo bilansu za duži period života klerika, vjerojatno od dolaska Botića u Zadar, dakle od prosinca 1849. Koji su »skončali« nije poznato, ali su »obolili« ili nisu mogli »pregorjeti svećenstva« petorica, t. j. svi isključeni osim Botića. Onaj, koji se »pokajao zavjeta neženitbe«, bit će vjerojatno dotad sam Antun Bakotić. Vjerojatno je ta negativna bilansa više plod razgovora s biskupom u Splitu, gdje su vjerojatno bili najkasnije 25. srpnja 1851.,[43] zatim nagovor roditelja isključenih, a eventualno se neki predomisliše i sami. Sva ta iskušenja jedini je izdržao, vjeran svojoj riječi, ma što ga stajalo, Luka Botić.[44]

Eto, na takav su način izveli mladi narodnjaci, da ih nazovem tom riječju, bez mnogo buke svoj izlazak iz teologije. Iako je u stvari čitava ova njihova akcija političkog karaktera, kad znamo njihove težnje i ciljeve, ni jednom riječi nitko od pretpostavljenih nije o tome govorio, jer je sve to bilo maskirano, organizirano i izvedeno savršeno, znajući da žive u Bachovo doba, za vrijeme teškog apsolutizma, kad se zbog političkih izgreda teško stradalo ... Ovi mladići, imajući visoke narodne ciljeve pred očima, nisu smjeli dopustiti, da ih nezgodna gesta upropasti. Gledajući danas na njihov istup iz distance od preko stotinu godina, ne bismo imali što da im zamjerimo, to više ako uzmemo u obzir, da je borba za svakog klerika, da se odgoji za svećenika, bila velika i s prilično znatnim ustupcima.

BILJEŠKE

[1] Jakša *Ravlić*, Zašto je Luka Botić s drugovima bio istjeran iz teologije? Vjesnik Državnog arhiva u Zagrebu, 1941. (IX/X), str. 99.

[2] Isti, nav. dj., str. 100.

[3] Spomenica tridesetgodišnjice smrti hrvatskoga pjesnika Luke Botića. Izdao Josip Barač, stud. phil., Zagreb 1893, str. 21.

[4] Kita spomenaka na grob Luke Botića, Đakovo 1908. Izdao Odbor za podignuće nadgrobnog spomenika pjesnikova, str. 8. U članku »Crtice iz života Luke Botića« Milko *Cepelić* kaže: »Kad je Jelačić 1849. dovršio vojnu u Ugarskoj, kada se je skršila magjarska buna uz žrtvu 40 hiljada najboljih naših života, i kada je iza toga u Hrvatskoj umjesto slobode nastupila reakcija: stao se provađati apsolutizam i uvađati u sav javni i službeni život njemački jezik, a u Dalmaciji i njemački i talijanski, nalazio se Luka kao bogoslov u centralnom sjemeništu u Zadru«. Ta složena rečenica nije jasna; prema njoj je Botić mogao biti u Zadru, od svršetka madžarske bune, t. j. od 1. kolovoza 1849. do kraja te godine.

[5] Matija *Pavić*, Za Boga i narod, Kita spomenaka, str. 21.

[6] K. *Šegvić*, Luka Fotić, njegov život i njegova djela, Prigodom prve stogodišnjice njegova rođenja, Zagreb 1930, str. 36.

[7] F. *Šišić*, Neke stranice iz novije naše historije (1797–1814), Hrvatsko kolo, Zagreb 1909, str. 239.

[8] Franz *Petter*, Das Königreich Dalmatien. Wien 1841, str. 19 kaže: »Da aber in den öffentlichen Schulen bloss die italienische Sprache, nicht aber die slavische gelehrt wird: so wird die erstere immer mehr sich ausbreiten«. Tako je mislio pisac, profesor njemačkog jezika, a gore su snovali oni, koji su ga poslali da i drugi jezik širi na štetu narodnoga.

[9] Dok je Namjesništvo svojim brojem 24247/5164. od 7. siječnja 1846. naredilo, da se u selima školski predmeti imaju predavati »in idioma illirico Dalmato« (Protokol biskupske kurije u Splitu br. 176. od 31. siječnja 1846.), u teologiju se uvodi hrvatski jezik (sa staroslavenskim) tek. škol. god. 1849/50. (v. Catalogo degli studenti del *primo* Corso di teologia nel seminario arcivescovile in Zara per l'anno scolastico 1849./50. u Arhivu splitske teologije).

[10] G. *Sabalich*, Guida archeologica di Zara. Zadar 1897, str. 69–70. – Luigi *Maschek*, Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1872, Zadar 1872, str. 162.

[11] G. *Sabalich*, nav. dj., str. 70.

[12] L. Maschek, Manuale ... per l'anno 1872, Zadar 1872, str. 162–163.

[13] L. *Botić*, Pjesme ... Zagreb, 1885, str. XI–XII. Tako razumijem Botićeve riječi: »Nikada mi iz glave nije išla ona veče, kad sam se s Mihom šetao u Zadarskom sjemeništu po Siberiji ... Tada iza duga hodanja po tome dormitoriumu sjednemo ja i Miho na moju postelju ...«

[14] Katalozi škol. godine 1850./1851. u Arhivu splitske teologije.

[15] L. *Botić*, Pjesme, str. IV.

[16] Isti, isto, str. IV–V.

[17] Isti, isto, str. V.

[18] Katalog za škol. godinu 1849./1850. u Arhivu teologije u Splitu.

[19] Katalog nadbiskupskog sjemeništa iz Zadra za škol. godinu 1850./51. u Arhivu teologije u Splitu. – Ovdje treba spomenuti, da su bivši prepozit i vicedirektor teologije kanonik Mischiato i prof. biblijskih nauka Nikola Valentić još 1848. bili sumnjivi vlastima. Valentić čak od 1846. kao urednik »Zore dalmatinske«, zato što je uveo novi pravopis (J. *Ravlić*, Iz književne prošlosti Zadra, Građa za pov. knjiž. hrvatske, knj. 24, str. 216). (Drž. arhiv, Zadar, Policijski spisi, 1848, br. 967, III 1).

[20] Na istome mjestu.

[21] *Botić*, Pjesme, str. V.

[22] K. *Šegvić*, nav. dj., str. 35.

[23] Isti, nav. dj., str. 33: »U onom vrenju života uvijek su bili najdrzovitiji oni, koji su bili jače pesnice i imali novčanih sredstava. Položaj roditelja odlučivao je i ondje. Gospodska djeca su bila i u sjemeništu bolje pažena. Oni su se mogli usuditi na koješta, što siromašak nije smio. Bogatiji su se nametali ...«

[24] Državni arhiv, Zadar, Polic. spisi 1848, br. 725/p, br. 895/p, br. 1005. br.1376 – III 1.

[25] Arhiv biskupske kurije u Splitu, sv. 1849, br. 76/p. i 76. – v. Jakša *Ravlić*, Zašto je Luka Botić bio istjeran iz teologije, Vjesnik Državnog arhiva, Zagreb 1941, IX/X, str. 101.

[26] *Botić*, Pjesme, str. XI.

[27] *Brčić* Ivan (1824–1870), Zadranin, svećenik, pisac, učio je teologiju u Beču u Augustineumu od 1846. do 1848., gdje je bio zaređen 1848. Ne mogavši dalje ostati u Beču zbog događaja te godine, Brčić se vratio u svoj rodni grad Zadar, gdje je vršio razne dužnosti. Sjećanje M. Pavlinovića odnosi se na ovaj period, dakle, dok je Botić bio u Zadru, a ne na kasnije vrijeme, kad je Brčić postao profesorom staroslavenskoga jezika u teologiji u Zadru (1855. i poslije te godine), jer je na kraju školske godine 1853./1854. Pavlinović bio svećenik u Drašnicama (Makarsko primorje).

[28] *Gavrilović* Jovan (1796–1877), srpski političar, dobrotvor. naučni radnik i prijatelj Vuka St. Karadžića. U rodnom mjestu Vukovaru živio s izbivanjima za školovanje do 1831., kad se preselio u Srbiju, gdje je ostao do smrti. Bio je sekretar kneževe kancelarije, g. 1839. postao je načelnik Min. financija, na kom je položaju ostao do 1858., poslije čega je postao ministar financija, a zatim i član Drž. savjeta. Napokon bi jedan od trojice namjesnika (1868–1872).

[29] *Botić*, Pjesme, str. V.

[30] Kao primjer navodim samo ovo, što je sve klerike u Zadru moralo zaboljeti. Vidjeli smo, da je Botić 1849./50. u I. tečaju teologije učio kao posebne predmete staroslavenski i hrvatski jezik, to je isto učio i u II. tečaju 1850./51. Međutim, kad je te iste školske godine došao Mihovil Pavlinović u I. tečaj, ne nalazimo spomenute jezike te godine među predmetima u katalogu I. tečaja, što će značiti, da su ti predmeti bili ukinuti. (Katalog nadbiskupske teologije u Zadru za škol. godinu 1850./1851. u Arhivu splitske teologije.)

[31] Luka *Botić*, Djela, Zagreb 1949, str. 410–411.

[32] *Šantić* Mate, rod. 1781. u Kaštelima kod Trogira, arhiđakon zadarske katedrale. Od 1807. posvetio se javnoj osnovnoj nastavi. God. 1819. postao je profesor teologije u Zadru, te je u centralnom sjemeništu za više godina predavao poljodjelstvo. G. 1836. imenovan je kanonikom, a 1839. arhiđakonom metropolitanskog kaptola. Poznavao je dobro osnovnu nastavu, bio je četiri godine član školske komisije, a pet godina generalni inspektor iste komisije i napokon četiri godine školski nadzornik u nadbiskupiji zadarskoj. Piše na hrvatskom, latinskom, talijanskom i francuskom. Štampao je mnogo radova originalnih iz poljoprivrede i prijevoda. Sarađivao je u raznim časopisima, među ostalim u »Zori dalmatinskoj«. Zbog svega toga predložen je za člana zemalj. škol. savjeta (Državni arhiv, Zadar, Presid. spisi 1849, kartolar 342).

[33] Antun *Bakotić* (1831–1887) rodio se u Kaštel-Gomilici. God. 1841. pošalju ga roditelji u splitsko sjemenište, da bi prema obiteljskoj tradiciji postao svećenik. Njegov sin, kanonik Vladimir Bakotić (prevodilac na talijanski »Smrti Smail-age Čengića«), kaže u predgovoru »Raje«, da njegov otac ne osjećaše poziva za svećeničko zvanje, pa da je nakon savjetovanja s ispovjednikom »početkom mjeseca lipnja g. 1850.« izašao iz teologije. Kako se vidi, ni on nije znao, *kako* i *kada* mu je otac izišao iz teologije. Poslije toga je učio fiziku i matematiku u Veneciji četiri godine; prešavši u Beč položi sve ispite i postane profesorom. Služio je na Rijeci (1861–1871), zatim u Šibeniku, pa iste godine (1871) postane ravnateljem splitske gimnazije. Umro je u Splitu 1887. Napisao je nekoliko stručnih radova iz svoje struke i roman iz bosanskog života »Raja« (Isp. Antun Karlo *Bakotić*, Raja, Zagreb 1908, Predgovor Vl. Bakotića, str. I–XXXII).

[34] Vjerojatno Andrija Matešan, rod. 25. studenoga 1825. u Srinjinama, pitomac splitske biskupije, koji je bio za jedan tečaj stariji od Botića, a za dva od Pavlinovića, Bakotića i nekih drugih (v. katalog nadbiskupskog sjemeništa za škol. godinu 1850./1851. III. tečaja u teologiji u Splitu).

[35] Dvanaestorica klerika uputili su provikaru M. Šantiću prijavu protiv prefekta Andrije Matešana. Sadržaj te prijave razabira se iz Šantićeva izvještaja biskupu Pini. Ta bi prijava morala biti u arhivu zadarske teologije ili nadbiskupske kurije, ali je splitska teologija iz Zadra dobila između dva rata samo kataloge i knjižnicu (ne pot-

punu) sjemeništa, dok je arhiv ostao u Zadru. Kad sam se pred dvije godine interesirao za arhiv nadbiskupije, dr. A. M. Strgačić, koji ga sređuje, kazao mi je, da je još u neredu.

[36] Arhiv biskupske kurije u Splitu. Pismo protokolirano u rezervatima 17. VII. 1851., br. 15/r. – Objavljeno: Jakša *Ravlić*, Zašto je Luka Botić s drugovima bio istjeran iz teologije, Vjesnik Državnog arhiva, Zagreb 1941, IX/X, str. 106–110.

[37] Nažalost te spise nisam našao u arhivu biskupske kurije u Splitu, iako sam sve pomnjivo pretražio. Iz njih bi se možda mnogo toga vidjelo, jer će biti vjerojatno zapisnici istrage i sl.

[38] Josip *Godeassi* (1788–1861) rodio se u Medei (Friuli). Bio je crkvenim savjetnikom kod Namjesništva u Zadru, zatim je postao biskup splitsko-makarski (1840–1843) i napokon nadbiskup zadarski (1843–1861). Umro u Zadru 5. rujna 1861.

[39] Arhiv biskupske kurije u Splitu. Protokolirano pod br. 1527. od 16. IX. 1851. sv. 1851/4. – Isp. J. *Ravlić*, nav. dj., str. 110–112.

[40] Vjekoslav Marija *Pini* (1785–1865) potječe iz obitelji, koja je iz Skradina. Rodio se u Šibeniku. Bio je župskim pomoćnikom u Skradinu. U Zadru je bio profesor i ravnatelj sjemeništa, podravnatelj liceja i dekan zadarskog kaptola. God. 1839. postade biskup šibenski, a 1844. biskup splitsko-makarski, na kome je mjestu ostao do smrti.

[41] Arhiv splitske kurije u Splitu, sv. 1851/4. – Isp. J. *Ravlić, nav. dj., str. 112–114.*

[42] *Botić*, Pjesme, str. VI.

[43] Teško je reći, kad ih je biskup primio i oštro ukorio, kako on kaže. To je svakako bilo poslije pisma Šantićeva Piniju, dakle, poslije 13. srpnja 1851. Ako se uzme u obzir, da su čekali – kako se po svemu čini – na nadbiskupa, koji je imao stići »sutra«, kako je napisao Šantić, to bi značilo, da su oni bili i 14. srpnja u Zadru. Ako tome dodamo najmanje nekoliko dana, usprkos njihovoj žurbi, dok ih je, možda, i nadbiskup ispitivao, dok se sastalo profesorsko vijeće u sjednicu da zaključi o isključenju onih, za koje znamo iz pisma Godeassijeva, onda je vjerojatno proteklo poslije 14. srpnja barem osam dana. Nije vjerojatno, da su oni stajali u Zadru do kraja školske godine, t. j. do 27. kolovoza, kad je datiran katalog i kad je stvarno svršila školska godina 1850./1851., jer bi onda bili polagali ispite iz predmeta, iz kojih nisu bili ispitani. Zbog svega toga možemo, mislim, uzeti 25. srpnja 1851. kao krajnju granicu, do koje su isključeni ostali u Zadru, t. j. do izglasanja odluke o isključenju u profesorskom vijeću, spremanja i uzimanja putnih karata i putnica.

[44] Knjigu K. *Šegvić*, Luka Botić, Njegov život i njegova djela, Zagreb 1930. pri samoj pojavi prilično je loše ocijenio A. B(arac) u »Hrvatskoj reviji«, god. 1931, br. 8, str. 470–471, primijetivši, da je »jedan nedostatak ... što on nigdje ne navodi literaturu«. Tu se ne radi samo o literaturi, već i o *izvorima*. Tako u poglavlju »IV. *Luka Botić u zadarskoj bogosloviji*« – da se zasad zadržimo samo na tome, jer je u vezi s ovom radnjom – nepoznato je, odakle je izveo priču (Šegvić, nav. dj., str. 40–42), kako su bogoslovi zimi 1851. htjeli dati »barem jednu predstavu na hrvatskom jeziku«, ali ne bijahu uslišani. Zbog toga, kad se »imala održati prva pokladna predstava« ... »klerici podigoše uzbunu, počeše tjerati svijet iz dvorane i kidati kulise« i t. d. Zatim klerici »odoše svojim kućama da proslave zadnji dan poklada«. Tu je rečeno, da »klerici bjehu kolektivno i pismeno najavili svoj istup iz svećeničkog staleža«, pa čak i to, da je titularni biskup Pavlović-Lučić iz Makarske upotrebio »svoj utjecaj i veze s dvorom«, da se klericima ništa ne dogodi. – Kako se vidi, sve je ovo izmišljeno od početka do kraja. Dok je autor pisao ovu, u najvećem postotku, promašenu knjigu, u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu čuvalo se tridesetak Botićevih pisama, a ja sam u biskupskoj kuriji u Splitu otkrio spomenute dokumente, koji nam kazuju, da su zavjerenici bili kudikamo oprezniji i da su svoj izlazak iz teologije udesili na sasvim drugi način, izbjegavajući, da se njihov odlazak oboji politički, jer bi time sebi onemogućili ono, za čim su išli.

Kakva je strogost bila prema studentima poličkim protivnicima, pokazuje naredba Sedlnitzkoga od 9. XI. 1830., koju on dostavlja 6. XII. 1830. nižim vlastima, a ove opet svojim područnim ustanovama. Njom se naređuje, da se svi takvi moraju odstraniti (»debbano allontanare«). I god. 1843. ta je naredba bila na snazi (Drž. arhiv, Zadar, g. 1830., fasc. 120, 1843/p.). Za vrijeme Bachova apsolutizma ta je naredba

bila pooštrena. O revolucionarnim pokretima i kako su se oni proganjali, dosta je pogledati dopise Sedlnitzkoga (Drž. arhiv, Zadar, Presid. spisi, g. 1846., fasc. 315).

Osim toga, u ovom poglavlju se kaže, da je Dujam Maupas imao upravu teologije, što ne odgovara istini, jer je kanonik Maupas predavao samo moralku, a rektor zavoda je bio dr. M. Volarić, za kojega se – kako smo vidjeli – ne bi moglo reći, da je »simpatizirao« ili da je »branio« mlade bogoslove.

Čini se, da u centralnom sjemeništu u Zadru nije uvijek bilo sve u redu. Tako u »veljači 1842« pitomci šalju žalbu Namjesništvu potpisanu »pitomci« (»gli alunni«), u kojoj se tuže zbog slabe hrane i loše liječničke njege. (Drž. arhiv, Zadar, Policijski spisi, 1842, fasc. I, kartolar 49.)

Résumé

LUKA BOTIĆ À ZADAR

La biographie de Luka Botić (1830–1863), le poète croate, n'est pas encore connue dans tous ces détails. C'est pour cela que de nombreuses données qui figurent dans différents articles, études ou livres ne sont pas exactes n'étant pas fondées sur des documents qui se trouvent dans les archives.

Ainsi on a discuté sur la date de l'arrivée de Botić à Zadar. Le Gouvernement provincial de Dalmatie avait accordé à Botić une bourse pour étudier la théologie à Zadar. Comme les cours de théologie en l'année 1849/50 commençaient le 1 décembre 1849 Botić à ce moment se trouvait sûrement à Zadar. Donc, toute autre date citée par ses biographes est fausse.

D'après Kerubin Šegvić (L. Botić, Zagreb 1930, Matica Hrvatska) Botić avec quelques uns de ses condisciples aurait été expulsé de la théologie de Zadar pour des raisons politiques ce qui ne correspond pas à la vérité. D'après les données qui se trouvent dans les archives Botić avec ses condisciples a été expulsé à cause de l'insubordination à l'égard du »prefet« A. Matešan et certains professeurs. Cela a servi de prétexte à Botić et ses condisciples pour pouvoir se libérer du séminaire et réaliser leurs plans révolutionnaires, c'est-à-dire aller en Serbie pour s'y instruire dans l'organisation de la lutte contre le joug allemand en Autriche et pour la liberté des peuples opprimés. Les jeunes étudiants ont donc préféré d'ôter toute signification politique à leur départ du séminaire ce qui pouvait être nécessaire à l'époque du régime centralisateur et policier de Bach qui était alors le ministre de la police toute puissante en Autriche. Plus tard quelques uns parmi ces conspirateurs moururent, d'autres abandonnèrent la cause, seul Botić resta fidèle jusqu'au bout à ses idéaux.

